

Турчина С. Г.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності та євроінтеграції
Сумського національного аграрного університету

Turchina S. G.
PhD in Economics, Professor Associate
Sumy National Agrarian University

РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ ЗНАТЬ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

DEVELOPMENT OF KNOWLEDGE ECONOMY IN TERMS OF UKRAINE INTEGRATION INTO THE WORLD ECONOMY

Анотація. У статті розглянуто економіку знань як особливість світогосподарського розвитку на сучасному етапі. Розглянуто зміни позицій розвитку України у світовій економіці на основі аналізу показників рейтингу глобальної конкурентоспроможності. Досліджено складники економіки знань, особливу увагу приділено значенню освітнього чинника. Наведено приклади системних реформ у галузі освіти у провідних країнах світу, надаються загальні рекомендації щодо підвищення якості освіти. Доводиться, що реформи для створення економіки знань повинні бути найбільш пріоритетним напрямом в економічній стратегії держави.

Ключові слова: світове господарство, економіка знань, інноваційний розвиток, глобалізація, інтелектуальний капітал, науково-технічний розвиток, національне господарство, наука, освіта.

Вступ та постановка проблеми. Початок ХХІ століття у розвинених країнах світу ознаменувався стрімким становленням економіки знань. Виробництво, розподіл і використання знань є основою розвитку економіки країн – світових лідерів інноваційного розвитку. Україна перебуває на роздоріжжі між інноваційним розвитком і остаточним закріпленням за собою статусу аграрно-сировинної держави у глобальній економіці. Порівняно з країнами ЄС наша держава перебуває на досить низькому рівні технологічного розвитку, хоча є донором інтелектуальних ресурсів для розвинених країн світу – Німеччини, Канади, США, Ізраїлю та багатьох інших. Досі зберігаються високі бар'єри входження вітчизняних виробників на європейський ринок.

Тому одним із ключових чинників послідовної інтеграції України до світового господарства, підвищення конкурентоспроможності, прогресивних зрушень в економіці країни є продукування нових знань у межах стратегії інноваційного розвитку. Перехід до економіки знань є ключовим завданням сучасної економічної науки. Для реалізації такого складного завдання в сучасних умовах надзвичайно актуальною є проблема дослідження механізму активізації і посилення ролі знань як інструменту інноваційного розвитку в умовах інтеграції України до світового господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування і розвитку економіки знань, її складників на рівні національного і світового господарства приділена значна увага як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, таких як О. Білоус, А. Бронська, В. Геєць, Дж. Гелбрейт, П. Друкер, В. Іноземцева, С. Крамер, Я. Корнаї, І. Крутій, О. Кузьмін, Д. Лук'яненко, Б. Санто, Е. Тоффлер, А. Філіпенко, Л. Федулова, Р. Хусаїнов та ін.

Високо оцінюючи значний вклад вказаних учених у вирішення проблем розвитку економіки знань, варто зауважити, що багато теоретичних та практичних питань в цьому напрямі є невирішеними та дискусійними. Це стосується дослідження умов, факторів та особливостей

розвитку основних складників економіки знань, зокрема ролі та значення освітнього чинника в умовах інтеграції України до світового господарства.

Метою статті є дослідження умов, факторів та особливостей розвитку економіки знань як інструменту інноваційного розвитку в умовах інтеграції України до світового господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Один із найбільш відомих ірландських літературних діячів, лауреат Нобелівської премії Д.Б. Шоу говорив: «Коли люди обмінюються товарами у чесній торгівлі – кожен залишається при своєму, коли люди обмінюються ідеями – кожен стає вдвічі багатшим». Так, у сучасних умовах успіх у бізнесі залежить вже не стільки від використання природних ресурсів, скільки від продукування ідей, своєчасного отримання необхідної інформації, розроблення та впровадження у виробництво новітніх технологій тощо.

Провідні закордонні компанії вже в середині 1990-х рр. почали створювати системи управління знаннями, які дають їм змогу використовувати всю сукупність коштів, методів і технологій для нарощування компетенцій організації, перетворення знань в інтелектуальний капітал компанії, збільшення її вартості [1]. Держави, які активно розвивають освіту, інформаційні технології, інновації, науку та інші складники економіки знань, досягли найбільшого економічного ефекту, що виражається у зростанні валового внутрішнього продукту, покращенні якості життя населення, суттєвих темпах розвитку економіки.

Отже, економіка знань або економіка, що створена на засадах знань (англ. Knowledge economy) – економіка, в якій більшу частину валового внутрішнього продукту забезпечено діяльністю з виробництва, оброблення, зберігання і розповсюдження інформації і знань. Тобто в її основу закладено інтелект. Останній у перекладі з латини (intellectus) означає пізнання, розуміння, розум. У словнику іноземних слів інтелект визначається як «розум, розумова здатність людини мислити» [9].

У словнику С. Ожегова зазначається: «Інтелект – це здатність до мислення, розумове начало у людини» [10].

Виходячи із наведених трактувань, на нашу думку, інтелект у широкому розумінні можна визначити як здатність людини накопичувати і генерувати знання.

Американський вчений П. Друкер обґрунтував появу нової економіки – економіки знання і нового суспільства – суспільства знання. У науковій праці він відзначає: «інтелектуальні працівники володіють своїми «засобами виробництва», що полягають у їхніх знаннях, тому традиційні працівники значно більше потребують місця на виробництві, аніж виробничі потреби їх. Що стосується інтелектуальних працівників, то поки що не про всіх можна сказати, що підприємства потребують їх більше, ніж вони потребують підприємства». Інтелектуальні працівники та підприємства для ефективної роботи повинні являти собою симбіоз, у якому кожна зі сторін однаково буде потребувати іншої [4].

Відомий український вчений В. Гесць економіку знань характеризує так: «Це економіка, в якій головним фактором є процеси накопичення та використання знань; спеціалізовані (наукові) знання, як і повсякденні, стають важливим ресурсом, який поряд із працею, капіталом і природними ресурсами забезпечує зростання і конкурентоспроможність економічної системи» [3, с. 257].

Цікавими є наукові доробки Л. Федулової, в яких зазначається, що створення ефективних механізмів комерціалізації знань дає змогу прискорити темпами вирішувати такі важливі завдання, як підтримка темпів зростання економіки та її конкурентоспроможності на світових ринках [11, с. 75].

Досліджуючи визначену проблематику, ми приєднуємо до думки науковців [9], які вважають, що для економіки знань характерною є підвищена увага до питань створення доданої вартості за рахунок використання інтелектуальної власності. Доказом цього є показники рейтингу глобальної конкурентоспроможності Global Competitiveness Index 2016–2017, який презентували на Всесвітньому економічному форумі в Давосі. Варто відзначити, що лідерами є Швейцарія та Сінгапур, Україна ж має невтішні позиції, перебуваючи на 85 місці серед 138 країн, втративши шість пунктів порівняно з попереднім періодом. Індекс конкурентоспроможності України за семибальною шкалою становить 4 бали – це найгірший результат за останні чотири роки. У 2016 році втрачено позиції за сімома складниками індексу, найбільше – за ефективністю ринку праці, рівнем розвитку фінансового ринку, охороною здоров'я та початковою освітою [13].

Оцінка ефективності ринку праці, що зазвичай вважалася конкурентною перевагою України, раптово знизилася на 17 позицій. Така ситуація пояснюється падінням оцінки відповідності оплати праці її продуктивності на 25 пунктів та оцінки здатності країни втримувати таланти. Зниження останньої зафіксовано на 13 позицій. Таку ситуацію можна пояснити, розглянувши дослідження А.М. Бронської, яка доводить, що через неможливість фінансувати власний бізнес чимало талановитих стартаперів переїхали до країн ЄС чи США. Ці держави створили більш лояльні умови доступу до капіталів, ефективно переманюючи українські мізки [2]. Також низький рівень оплати інтелектуальної праці, відсутність умов для реалізації творчих здібностей спричинили відтік молоді з наукової сфери, що зумовило негативні вікові зміни кадрового складу українських науковців та привело до суттєвого його старіння.

Отже, доречним буде вказати на важливість економіки знань, проте в нашій державі й досі недостатньо уваги приділяється розвитку її складників. Варто наголосити

на особливому місці освітнього чинника, адже освіта є сферою нематеріального виробництва, значення якої в сучасній економічній системі постійно зростає.

Результатом (продуктом) освіти є освітні послуги, які доволі різноманітні та мають низку специфічних властивостей. Так, досліджуючи проблематику, пов'язану з розвитком економіки знань, ми встановили, що на зовнішньому ринку вітчизняні вищі навчальні заклади поки що вважаються дуже слабкими конкурентами порівняно не тільки з першою десяткою світових лідерів (Стенфорд, Оксфорд, Гарвард та ін.), а й з першою сотнею. У рейтингу QS World University Rankings 2015/2016 увійшли тільки шість українських університетів: Київський національний університет ім. Шевченка (позиція 421–430); Харківський національний університет ім. Каразіна (позиція 491–500); НТУУ Київський політехнічний інститут (позиція 551–600); Донецький національний університет і НТУ «Харківський політехнічний інститут (позиція 700+); Сумський державний університет (позиція 701+). Тому реформи для створення економіки знань (або інноваційної економіки) повинні бути найбільш пріоритетним напрямом в економічній стратегії країни.

Виходячи з викладеного, можна узагальнити наукові погляди авторів [12, с. 150], що «інноваційна економіка ґрунтується на знаннях, і це означає, що основним капіталом будь-якої економічної структури стає інтелектуальна власність, людський капітал, інноваційні розробки та «ноу-хау», а не матеріальні активи і традиційні ресурси, що ще раз свідчить про трансформацію матеріальної основи капіталу в інтелектуальну».

Чимало економістів, зокрема І.А. Крутії та Ю.В. Новикова, вважають, що й у трансформаційних економіках інвестиції в освіту є прибутковим вкладенням коштів з досить швидкою окупністю. Вони стверджують, що строк окупності інвестицій в освіту коливається в межах від 3 до 6 років, а в середньому становить 4,5 року. З огляду на те, що близько 40% заробітків у трансформаційних економіках є тінновими, реальний строк окупності може знизитися до 3 років. Отже, випускник ВНЗ, який після отримання диплому може працювати майже 40 років, протягом 34–37 років буде отримувати чистий дохід від своїх освітніх інвестицій. Це означає, що загальні сумарні доходи від освіти багаторазово перевищують загальні сумарні витрати на отримання спеціальності [8].

Таким чином, основним завданням системи освіти, яка покликана слугувати потребам інноваційного розвитку, має бути забезпечення побудови економіки знань із підвищеною увагою до питань створення доданої вартості за рахунок комерціалізації інтелектуальної власності.

Усвідомлення доленосної ролі освіти в розвитку сучасного суспільства стало основою для прийняття багатьма країнами світу стратегічних проектів і програм, у яких розроблені основні напрями розвитку національних систем освіти розглядаються як вирішальний фактор досягнення конкурентоспроможності країн у світовому просторі та забезпечення сталого економічного і соціального розвитку. Навіть у провідних освітніх країнах світу останніми десятиліттями відбуваються системні реформи в галузі освіти, передусім вищої. Зокрема, в США та Великобританії, які презентують «атлантичну модель», що характеризується інституційною та фінансовою автономією ВНЗ, потужним самоврядуванням, непрямим контролем з боку держави, наявністю спеціалізованих агентств-посередників та тісним зв'язком ВНЗ із бізнес-структурами, відбувається поступове одержавлення та соціалізація освіти. Натомість у країнах із «континентальною моделлю» (переважна більшість країн Європи) завдяки Болонському процесу відбу-

ваються ще більш суттєві трансформації, спрямовані на перебудову всієї європейської освітньої системи та її консолідацію. На особливу увагу заслуговує досвід реформування системи освіти в Японії, яка відібрала й реалізувала найбільш ефективні управлінські рішення під впливом формальних і неформальних інституційних чинників у різних моделях вищої освіти [2].

Водночас необхідно вказати й на важливість наявного в країні освітньо-інноваційного потенціалу та системи стимулювання творчої праці, яка мало чим відрізнялася від системи оплати праці у сфері матеріального виробництва. Це свідчить про те, що держава мало зацікавлена у стимулюванні творчої праці і в розвитку та реалізації інтелектуального потенціалу населення країни. З іншого боку, безліч нових ідей, технологій, які могли б реально сприяти розв'язанню гострих соціально-економічних проблем сьогодення, залишаються надбанням лише їх авторів, а у кращому разі для авторів – реалізуються зарубіжними фірмами. Водночас не є секретом і той факт, що українська наука недостатньо інтегрована до міжнародних результатів досліджень, іноді роботи наших вчених перегукуються зі світовими аналогами попередніх років. Це створює передумови для недостатнього рівня наукових статей для їх публікації в журналах з високим індексом цитування.

Як позитив можемо відзначити прийняття у 2014–2016 роках знакових законів і в Україні: «Про вищу освіту» та «Про наукову та науково-технічну діяльність». Варто наголосити, що в останньому науково-дослідним установам та вищим навчальним закладам надається право ставати співзасновниками господарських товариств, використовуючи як статутний капітал права інтелектуальної власності у розмірі, що відповідає результатам незалежної оцінки об'єктів. При цьому згідно із Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» наукові та освітні заклади державної форми можуть використовувати кошти, отримані від комерційної діяльності господарських товариств [6].

На продовження цієї ініціативи варто зазначити, що в навчальних програмах вищих навчальних закладів з'являються дисципліни, що мають прямий стосунок до

вивчення об'єктів інтелектуальної власності, до їх комерціалізації. Так, в аспірантурі Сумського НАУ передбачено викладання дисципліни «Реєстрація прав інтелектуальної власності», де молоді науковці зможуть набути базових знань із проведення патентного пошуку тощо. Такий підхід започатковує прискорення інтеграції вітчизняної науки і техніки до передових технологій світу.

Отже, тільки та країна, яка спроможна забезпечити пріоритетний розвиток науки (продувати нові знання) і випереджаючи освіту (яка забезпечує індивідуальний розвиток людини, її соціалізацію, допомагає адаптуватися в стрімко змінних умовах), зможе претендувати на гідне місце у світовій спільноті, бути конкурентоспроможною.

Для досягнення необхідних позитивних змін в обсягах і динаміці макроекономічних показників та входження до групи найрозвиненіших країн світу Україні необхідно перейти до інноваційної моделі структурної перебудови економіки. Для цього передусім потрібно створити дієву національну систему розвитку економіки знань, що потребує нової якості людського капіталу, а отже – створення адекватної і динамічної системи освіти, яка повинна ґрунтуватися на принципах всеосяжності, неперервності, доступності та оновлення. Сучасна освіта має бути інтегрована з наукою, виробництвом і бізнесом.

Висновки. Розвиток економіки знань є чи не найбільш примітною ознакою сучасного життя у глобальному світі. Ці процеси докорінно змінюють традиційні уявлення про природу і характер суспільного виробництва, чинники його розвитку, шляхи досягнення високого рівня добробуту людей і взагалі про світ, у якому живе і діє сучасна людина.

Конкретні шляхи переходу національної економіки до інноваційної моделі розвитку залежать від наявного в державі освітньо-інноваційного потенціалу. Система освіти має створювати людський капітал нової якості і забезпечувати потреби у ньому держави, науки і бізнесу, ефективну взаємодію з усіма складниками національної інноваційної системи. Необхідний системний пошук рішень проблем інституційного, інвестиційного та інноваційного характеру з огляду на нові можливості комерціалізації інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Бочарова М.А. Создание системы управления знаниями в бизнес-организациях : автореф. дис. ... канд. экон. наук / М.А. Бочарова. – М., 2011. – 22 с.
2. Бронська А.М. Форми державного фінансування освіти в сучасних умовах / А.М. Бронська // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – Рівне, 2006. – Випуск 4 (36). – Ч. 1. – С. 9–15.
3. Геец В.М. Социально-экономические трансформации при переходе к экономике знаний / В.М. Геец // Социально-экономические проблемы информационного общества / под ред. д.э.н. Л.Г. Мельника. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2004. – 430 с.
4. Друкер Питер Ф. Энциклопедия менеджмента / Питер Ф. Друкер; пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2004. – 432 с. : ил. – Парал. тит. англ.
5. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37–38, ст.2004–2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
6. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 3, ст.25. – 2016. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
7. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 45, ст. 434. – 2016. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/143-16>.
8. Крутий И.А. Эффективность инвестиций в человеческий капитал (с индивидуальной точки зрения) [Электронный ресурс] / И.А. Крутий, Ю.В. Новикова // Режим доступа: <http://www.sga.ru>.
9. Кузьмін О.Є. Концептуальні засади управління інтелектуальним капіталом підприємства [Електронний ресурс] / О.Є. Кузьмін, О.А. Ліпич // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 11 (125). – С. 137–144. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ape/2011_11/APE-11-2011/137-144.pdf.
10. Ожегов, С.И., Толковый словарь русского языка: Ок. 100 000 слов, терминов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов ; под ред. проф. Л.И. Скворцова. – 27-е изд., испр. – М. : Издательство, 2010. – 736 с.
11. Федулова Л.І. Економіка знань: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Л.І. Федулова; НАНУ країни; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2009. – 600 с.

12. Хусайнов Р.В., Данченко Л.Г. Институційні умови та механізми активізації інноваційної діяльності в Україні / Р.В. Хусайнов, Л.Г. Данченко // Стан та проблеми розвитку національної економіки в умовах перманентних кризових явищ / за ред. д.е.н., професора О.О. Непочатенко. – Умань: Видавець «Сочінський», 2015. – 236 с.
13. Global Competitiveness Report| World Economic Forum 2016–2017 [electronic source]: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf

Анотація. В рамках проведенного дослідження економіка знань представлена як особливість мирового господарственного розвитку на сучасному етапі. Розглянуто зміну позицій розвитку України в мировій економіці на основі аналізу показателів рейтингу глобальної конкурентоспособності. Досліджено складові економіки знань, особливу увагу приділено значенню освітнього фактора. Приведено приклади системних реформ в області освіти провідних країн світу, викладено загальні рекомендації щодо підвищення якості освіти. Доказується, що реформи для створення економіки знань повинні бути найбільш пріоритетним напрямком в економічній стратегії держави.

Ключевые слова: мировое хозяйство, экономика знаний, инновационное развитие, глобализация, интеллектуальный капитал, научно-техническое развитие, национальное хозяйство, наука, образование.

Summary. As part of the study, the knowledge economy is presented as a feature of economic development at the present stage. Consider changes position of Ukraine in the global economy by analyzing the performance ranking of global competitiveness and determined the main obstacles of development. The parts of “knowledge economy” was researched, and the most the educational factor. The study contain the systematic examples of reforms in leading countries and general recommendations for improvement of the education quality. Article proves that reforms to create the knowledge economy should be the top priority of the economic strategy of the country.

Key words: world economy, knowledge economy, innovative development, globalization, intellectual capital, science and technical developments, national economy, science, education.